

Arbejdsrapporter fra

AU IDEAS Pilotcenter:

Den demokratiske offentlighed

- udfordringer og udviklingsperspektiver

Nr. 2

Henrik Kaare Nielsen: *Politisk og æstetisk diskursiv praksis*

Arbejdsrapporter fra AU Ideas Pilotcenter:

Den demokratiske offentlighed – udfordringer og udviklingsperspektiver

Der er en solid tradition for at betragte den offentlige samtale som demokratiets livsnerve. Her finder den folkelige meningsdannelse sted, og det er her, de valgte politikere skal kunne begrunde og forsvare deres forvaltning af magten. I dag forekommer den offentlige samtale imidlertid at være udfordret på forskellig vis af fænomener som spin, professionalisering af politikken, kommercialisering af medierne, ulighed i adgang til deltagelse m.m. Ligeledes træffes politisk betydningsfulde beslutninger ofte i sammenhænge, som offentligheden savner indsigt i – fx professionelle netværk, globalt agerende virksomheder, EU-systemet mv. Projektet vil foretage en tværfaglig analyse af disse udfordringer med henblik på at kortlægge deres karakter og rækkevidde. I forlængelse heraf skal det undersøges, på hvilke måder den offentlige samtale kan styrkes som faktor i den politiske beslutningsproces.

Nr. 2, 2012: Henrik Kaare Nielsen: *Politisk og æstetisk diskursiv praksis*

Copyright: forfatteren

ISBN 978-87-87906-21-0

ISSN 2245-6171

Centrets arbejdsrapporter kan downloades fra www.offentlighed.au.dk

AU IDEAS er et initiativ, der er skabt i 2011 i samarbejde mellem Aarhus Universitets Forskningsfond og Aarhus Universitet. Det har til formål at hjælpe visionære og originale, interdisciplinære projektideer med at blive realiseret. Et AU IDEAS Pilotcenter arbejder i en periode på 3-5 år med at udvikle en forskningsidé med henblik på at etablere et større forskningscenter. Det aktuelle Pilotcenter har opnået støtte for perioden 2012-2015.

Politisk og æstetisk diskursiv praksis

Den følgende fremstilling bygger videre på den tankegang, som blev udviklet i arbejdspapir nr. 1: "Den demokratiske offentlighed i senmoderniteten". Den heri anvendte terminologi forudsættes derfor bekendt.

Den kritiske debat om forholdet mellem æstetik og politik har historisk været domineret af entydiggørende positioner. Eksempelvis klassificerer Walter Benjamin i sit berømte kunstværk-essay "æstetisering af politikken" som en eksklusiv egenskab ved det fascistiske barbari.¹ Omvendt tilskrives æstetik (i betydningen kunst) hos Herbert Marcuse en helt central rolle i den positivt definerede socialrevolutionære proces: Kunsten bidrager til at opløse hverdagsbevidsthedens repressive selvfølgelighed, og den har derfor et umiddelbart frigørende politisk potentiale.² Den følgende fremstilling vil forsøge at etablere et mere nuanceret udgangspunkt for at diskutere relationen mellem æstetik og politik.

Som jeg har argumenteret for i arbejdspapir nr. 1, er der i den almene bestemmelse af den senmoderne offentlighed en pointe i at skelne analytisk mellem distinkte modalitetsprincipper på den ene side og mere blandede, konkrete praksisformer på den anden side. Det vil være et bærende argument i det følgende, at det, når det drejer sig om den mere specifikke bestemmelse af udviklingen i relationerne mellem æstetisk og politisk praksis i samtiden, er tilsvarende givtigt at sondre analytisk mellem et principielt diskursivt niveau og den reale sociale praksis' mere sammensatte karakter. Det er således et principielt hovedkendetegn ved moderniseringsprocessen, at den sociale praksis har uddifferentieret sig i en række separate diskursformer og hermed sammenhængende handlingsfelter af mere eller mindre institutionaliseret karakter. I forlængelse af Kants filosofiske

¹ Walter Benjamin: "Das Kunstwerk im Zeitalter seiner technischen Reproduzierbarkeit" (1936) in samme: *Gesammelte Schriften I,2*, Frankfurt am Main: Suhrkamp 1974.

² Herbert Marcuse: *The Aesthetic Dimension*, München: Carl Hanser Verlag 1977.

tese om fornuftens tredeling (i form af forstanden, den praktiske fornuft og dømmekraften) skelner Habermas således i sociologisk perspektiv mellem en kognitiv-instrumentel, en moralsk-praktisk og en æstetisk-ekspresiv diskursform (i Habermas' terminologi "handlingsrationalitet") og hertil hørende diskursive domæner, hvis praksisformer domineres af de respektive diskurser.³

Som beskrevet rummer det *politiske* praksisfelt såvel formelt som uformelt institutionaliserede fora og aktørtyper (fra den statslige beslutningstageroffentlighed over den parlamentsorienterede massemedieoffentlighed til de to civilsamfundsmæssige offentligheder på henholdsvis overordnet og decentralt niveau). Hvad enten aktørerne i det konkrete tilfælde trækker på den alment ræsonnerende offentligheds, den konkret behovsreflekterende offentligheds eller produktionsoffentlighedens modalitet, opererer de i henhold til feltets grundrationale: kampen om magt med hensyn til allokeringen af de samfundsmæssige ressourcer i bredeste forstand og den hermed forbundne fordeling af livsmuligheder. Inden for de normative rammer, som den demokratiske politiske kultur til enhver tid udstikker, drejer den politiske diskursform sig således om erobringen af definitionsmagten over samfundets fælles anliggender, henholdsvis om de stridende politiske aktørers kamp for at skabe orden og fastlægge den samfundsmæssige betydningsdannelse på deres egne ideologiske præmisser. Diskursen er med andre ord kendetegnet ved en høj grad af målrettethed.

Det *æstetiske* praksisfelt trækker ligeledes på både den alment ræsonnerende offentligheds, den konkret behovsreflekterende offentligheds og produktionsoffentlighedens modaliteter. Praksisfeltet omfatter i udgangspunktet den stærkt institutionaliserede kunst-ekspertkultur, den ikke-etablerede, mere eller mindre subkulturelle kunstscene, herunder det kunstneriske vækstlag, den heterogene, mere eller mindre kommercielle populærkultur samt diverse uformelle æstetiske hverdagsaktiviteter. I modsætning til den politiske diskurs' orientering mod at

³ Se f.eks. Jürgen Habermas: *Theorie des kommunikativen Handelns*, Bd. 1-2, Frankfurt am Main: Suhrkamp 1981.

fastlægge bestemte, almene og målrettede principper for samfundsudviklingen er den æstetiske diskurs kendetegnet ved at være ikke-målrettet: Æstetisk praksis bærer sit formål i sig selv.

Når denne diskurs kommer til udfoldelse på sine egne præmisser, vil den imidlertid ofte som bieffekt resultere i, at etablerede betydningsdannelser udfordres, men uden at der ordineres opbyggelige alternativer. Den æstetiske diskurs rummer med andre ord et potentiale for at åbne den samfundsmæssige betydningsdannelse på ubestemt vis og derved at animere aktørerne i den æstetiske praksis til den uophørlige, reflekterende søgebevægelse, som kendetegner den æstetiske erfaringsproces. Det perspektiv for myndiggørelse, som her tegner sig, har endvidere en særegen karakter, for så vidt som den æstetiske erfaringsproces, med Rüdiger Bubners ord, "frisætter os uden at fastlægge til hvad".⁴

I denne sammenhæng gælder interessen den æstetiske praksis' kommunikative rolle i den almene samfundsmæssige erfaringsdannelse, og denne relation tager først og fremmest form i de sociale aktørers udveksling og receptive bearbejdning af æstetiske artefakter og æstetiske henvendelser i almindelighed. En æstetisk henvendelse er altid "genret" på specifik vis og opererer med en implicit recipient med bestemte karakteristika, som den empiriske recipient inviteres til at orientere sig efter.⁵ Karakteren af artefaktets opspil til reception spiller således en central – om end ikke i streng forstand determinerende – rolle for receptionsprocessen.

Rammesat af den kulturelle offentligheds og æstetikhistoriens betydningsdannelser, herunder genrekonventioner og de hermed forbundne institutionaliserede forventningsmønstre, tager receptionsprocessen form af en projicerende dialog mellem recipientens livshistoriske erfaring og det givne artefakt. Recipienten projicerer en alment motiveret betydningsforventning over på artefaktet, som

⁴ Jf. Rüdiger Bubner: *Ästhetische Erfahrung*, Frankfurt am Main: Suhrkamp 1989, s. 92. Se også Immanuel Kant: *Kritik der Urteilskraft* (1790), Stuttgart: Reclam 1963.

⁵ Jf. Wolfgang Iser: *Der Akt des Lesens*, München: Wilhelm Fink Verlag 1976.

”svarer” med sine specifikke æstetiske egenskaber, hvilket foranlediger en revision af recipientens betydningsforventning, der igen projiceres på artefaktet, der svarer etc.

Denne dialog udfolder sig på basis af den æstetiske diskurs, og den er principielt i stand til at aktivere såvel intellektuelle som emotionelle og sanselige erfaringsformer hos recipienten.⁶ I kraft af denne potentielle integrationsbevægelse, som tillige kan trække på både den alment ræsonnerende og den konkret behovsreflekterende offentligheds modaliteter, repræsenterer den æstetiske erfaringsproces et mere bredspektret dannelsespotentiale, end en rent kognitiv diskurs gør. Men der er på den anden side ingen garanti for, at et sådant erfaringsudvidende samspil mellem forstand, følelser og sanser kommer i stand – det afhænger helt af den konkrete interaktion, der inden for den kulturelle offentligheds betydningshorisont udspiller sig mellem artefaktets invitation til dialog, altså gestaltningsmæssige træk ved objektet, og recipientens subjektive, erfaringsbaserede og situative beredskab til at modtage invitationen.

Den projicerende dialogs udveksling mellem recipient og artefakt kan med andre ord forblive afgrænset til den sanselig-emotionelle oplevelsesdimension og således ikke omfatte den potentielle dimension af reflekterende erfaringsdannelse og myndiggørelse. På populærkulturens felt peger Dieter Prokop i denne forbindelse på et omfattende, selvstændiggjort kompleks af magtfulde aktører (kulturindustrien, mediebranchen, reklamebranchen m.fl.), der i markedsstrategisk øjemed arbejder målrettet på at adskille recipientens følelser fra forstanden og eliminere et muligt samspil herimellem.⁷ I stedet rendyrkes appellen til følelserne, og disse adresseres ikke dialogisk som specifikke, personlige erfaringsformer

⁶ Jf. også den klassiske filosofiske æstetiks ideal om sammenhæng mellem det sande, det gode og det skønne. I nærværende kontekst er tesen, at denne sammenhæng udgør et principielt potentiale i den æstetiske erfaring, som imidlertid ikke med nødvendighed realiseres i konkrete erfaringsprocesser. Analysen søger at afdække, hvilke æstetiske og kontekstuelle omstændigheder ved sådanne erfaringsprocesser der støtter, henholdsvis modvirker, realiseringen af potentialet.

⁷ Det gælder således også som en almindelig marketingsvisdom, at man skal tale til maven frem for hovedet.

med individuelle udviklings- og myndiggørelsespotentialer. De vakte følelser italesættes derimod monologisk i regi af produktionsoffentlighedens modalitet og kanaliseres i kraft af de standardiserede industriprodukters henvendelsesformer ind i uspecifikke, kollektive matricer for *stemninger*, der fremtræder som skæbnebestemte vilkår. Disse generaliserede stemninger tjener til at definere det kulturelle markedes konsumgrupper og fastholde disse i en umyndig og orienteringsløs emotionel pirringstilstand.⁸

Hertil kommer *senmodernitetens almene æstetiseringstendens* som æstetisk praksisform.⁹ Denne er kendetegnet ved, at invitationen til at indgå i æstetiske udvekslinger udbredes fra at gælde relationen til specifikke artefakter til at omfatte hele livssammenhængen. Hverdagens former udstyres i de rige vestlige lande i tiltagende grad med appeller til sanser og følelser og animerer derved til, at man nydelsesfuldt dvæler ved deres formede karakter og indgår i en æstetisk praksis med dem. Æstetiseringen hæver hverdagens fysiske rammer, brugsgenstande, sociale relationer og identiteter ud over deres pragmatiske funktionalitet og forlener dem med en potenseret, men ubestemt betydningsfylde. Hermed åbnes et projektionsrum af anselige dimensioner for den æstetiske praksis.

En væsentlig rammebetingelse for denne almene æstetiseringstendens er den udvikling i retning af kulturaliserede behov og orienteringssøgende identitetsarbejde, som blev beskrevet i arbejdspapir nr. 1. Den senmoderne konsumkultur italesætter og bearbejder med stor intensitet disse behov i produktionsoffentlighedens modalitet: Reklamens salgsgargumenter udstyrer således konsumgoder med en symbolsk merværdi, der i et markeret kontrastforhold til hverdagslivets monotoni og begrænsninger stimulerer fantasien og stiller både frihed, en højnet social prestige og en mere dynamisk og potenseret livsfølelse i

⁸ Dieter Prokop: *Der kulturindustrielle Machtkomplex*, Köln: Herbert von Halem Verlag 2005.

⁹ Se hertil Wolfgang Welsch: *Ästhetisches Denken*, Stuttgart: Reclam 1990, Martin Seel: *Ästhetik des Erscheinens*, Frankfurt am Main: Suhrkamp 2003, Wolfgang Welsch (red.): *Die Aktualität des Ästhetischen*, München: Wilhelm Fink Verlag 1993, Ulrik Bisgaard & Carsten Friberg (red.): *Det æstetiske aktualitet*, Kbh.: Multivers 2006, Morten Kyndrup: *Den æstetiske relation*, Kbh.: Gyldendal 2008, samt Henrik Kaare Nielsen: *Æstetik, kultur og politik*, Aarhus Universitetsforlag 1996.

udsigt – naturligvis under forudsætning af, at recipienten finder tegnebogen frem.¹⁰

Den almene æstetiseringstendens rummer endvidere ligesom de æstetiske artefakter en flerhed af genremuligheder. Den sætter således også sit tydelige præg på gestaltningen af en række praksisområder, som ikke i udgangspunktet hører til konsumkulturen og dermed produktionsoffentlighedens modalitet. Disse praksisområder er principielt åbne for betydningsdannelser i den alment ræsonnerende og den konkret behovsreflekterende offentligheds modaliteter: den arkitektoniske indretning af byrummet, mediernes bearbejdning og formidling af social erfaring og – som vi skal fokusere på i det følgende – de politiske aktørers kommunikation og selviscenesættelse.

Samtidighed af uddifferentiering og konfliktuelt samspil

Den principielle sondring mellem politikens og æstetikens respektive handlingsfelter og diskursformer – og vi kunne tilføje økonomien, videnskaben og retten som tilsvarende centrale felter – har været grundlæggende for udviklingen af modernitetens institutioner såvel som dens hverdagspraksis. Men denne principielle og dybtgående uddifferentieringsproces implicerer vel at mærke ikke, at handlingsfelterne og diskursformerne så forbliver uberørte af hinanden. De indgår løbende i et komplekst indbyrdes samspil, hvor de træder i mere eller mindre udprægede, konfliktuelle relationer til hinanden, og hvor der undertiden kan opstå egentlige hegemoniproblematikker imellem dem.

Snarere end at kunne reduceres til ét diskursivt princip skal den kollektive betydningsdannelse således til enhver tid bestemmes på baggrund af et specifikt og foranderligt indbyrdes dominansforhold mellem en flerhed af diskursformer, der bearbejder et bredt og heterogent spektrum af sociale strukturer og erfaringstyper. Alt efter, hvilke diskursive konstellationer og dominansforhold der er

¹⁰ Se også Wolfgang Ulrich: *Habenwollen. Wie funktioniert die Konsumkultur?* Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Wissenschaft 2008.

fremherskende på et givet tidspunkt, kan der være tale om ganske forskellige typer af betydningsdannelse med tilsvarende forskellige perspektiver for den sociale og kulturelle udvikling.

Dette konfliktuelle samspil gælder som et grundvilkår for modernitetens sociale praksis, og hvis det finder sted i former, som tillader opretholdelsen af de respektive diskursive domæner, kan det fungere produktivt ansporende for de implicerede praksisfelter. Men hvis balancen tipper, og den ene diskursform koloniserer den anden, kan det derimod have afdifferentierende konsekvenser, som gør samfundet som helhed fattigere på videns- og refleksionsformer og således reducerer dets evne til at skelne kvalitativt og tænke i nuancerede, alternative udviklingsmuligheder.

F.eks. har den økonomiske diskurs i de senere år tenderet til at kolonisere det videnskabelige praksisfelt i overensstemmelse med den politisk udstukne devise "kortere vej fra forskning til faktura": Her installeres økonomisk rentabilitet som overordnet videnskabeligt succeskriterium, og ikke-fakturerbare videnskabelige vidensformer såsom kritisk refleksion og ikke-målrettet forskning marginaliseres som irrelevante. Dette pres har i tiltagende grad indsnævret den videnskabelige diskurs' muligheder for at skabe betydning på sine egne, radikalt sandhedssøgende præmisser.

Tilsvarende er perspektivet i den tiltagende "evidensbasering" af politiske beslutninger, at en bestemt, neopositivistisk variant af den videnskabelige diskurs koloniserer det politiske praksisfelt. Såvel denne forskning som politikere og embedsmænd med konkurrencestatslig hang til teknokratisk helgardering foregiver, at vi her har at gøre med en sikker, målbar og "upolitisk" viden, som kan udstyre politiske beslutninger med et solidt og uantasteligt fundament og garantere de ønskede resultater. Politisk praksis har altid konsulteret og trukket på videnskabelig viden, men når videnskabelig viden som her gøres til selve grundlaget for politikformuleringen, vendes forholdet på hovedet. Politikken mister sin karakter af kamp mellem forskellige interesser og ideologiske pro-

jekter, hvis perspektiver netop ikke er evidente, målbare eller sikre, men derimod omstridte, kendetegnet ved engagement, materielle og normative konflikter og til dels en eksperimenterende, søgende praksis. Politikken står med andre ord i fare for at miste evnen til at skabe betydning på politiske præmisser og reduceres i stedet til instrumentel forvalter af en foreliggende, angiveligt autoritativ viden og de principper, den udstikker for praksis.

Det er i denne optik, vi i det følgende skal undersøge relationen mellem det æstetiske og det politiske på senmoderne betingelser. Nærmere bestemt skal interessen gælde den æstetiske diskurs' interventioner i den politiske praksis, herunder hvordan den æstetiske diskurs strategisk indoptages i den politiske proces på dennes diskursive præmisser. Hvis vi relaterer diskussionen til den model af den politiske proces, der blev præsenteret i arbejdsrapport nr. 1, består et fremtrædende princip for æstetisk diskursiv intervention i politikken i denne forstand i politiske aktørers brug af æstetiske virkemidler i etableringen af sig selv i en styrkeposition i interessekampen og kompromisdannelsen på niveau A.

A: (kamp mellem interesser \Leftrightarrow styrkeforhold) \Rightarrow kompromis

B: erfaringsdannelse \Rightarrow konsensual etisk ramme/politisk kultur

Artikulationen af interesser og positioneringen i det politiske magtspil rummer altid en æstetisk/performativ dimension (i form af retorisk stil, visuel selviscene-

sættelse, m.m.),¹¹ og undertiden kan denne i samspil med politiske og økonomiske faktorer være udslagsgivende for magtbalancerne i den politiske kamp. Med hensyn til den principielle relation mellem det æstetiske og det politiske er det afgørende spørgsmål imidlertid, på hvilke præmisser relationen etableres, og hvilke vilkår for den samfundsmæssige erfaringsbearbejdning og den demokratiske politiske kultur der er forbundet hermed.

I det følgende skal det under denne synsvinkel diskuteres, hvilke almene potentialer og begrænsninger den *æstetiske* diskurs rummer med hensyn til dannelsen af *politiske* fællesskaber. I forlængelse af ræsonnementet i arbejdspapir nr. 1 baserer fremstillingen sig på tesen om, at et politisk fællesskab altid er baseret på en samfundsmæssig interesse og en fælles ideologisk motiveret vilje til at optimere denne interesses position i den sociale praksis som helhed. Endvidere lægges det til grund, at realitetsdygtige politiske fællesskaber i et moderne demokrati samtidig må være i stand til at reflektere ud over deres egen snævre horisont og varetage deres interesser i forpligtethed på almenvellet som diskursiv ramme samt i overensstemmelse hermed at håndtere interessekonflikter i fredelige, dialogiske former.¹²

Hvis en æstetisk diskursiv intervention i fællesskabsdannelsen bidrager til at kvalificere fællesskabets evne til at varetage sine interesser på de angivne præmisser, er der tale om, hvad vi kunne kalde en konstruktiv diskursiv balance, som styrker og kvalificerer det politiske fællesskab. Hvis interventionen derimod har en karakter, så fællesskabet mister – eller aldrig udvikler – sin evne til at reflektere interessevaretagelsen dialogisk og i forpligtethed på det almene vel, har vi at gøre med en dequalificering og tendentielt afpolitisering af det givne fællesskab.

¹¹ Se også Detlef Georgia Schulze m.fl.: *Politisierung und Ent-Politisierung als performative Praxis*, Münster: Westfälisches Dampfboot 2006.

¹² Se også Henrik Kaare Nielsen: *Kritisk teori og samtidsanalyse*, Aarhus Universitetsforlag 2001, og samme: *Konsument eller samfundsborger?*, Århus: Klim 2007.

Kategorier af æstetisk diskursiv praksis

I det følgende skal der gives et bud på en yderligere nuancering af forståelsen af den æstetiske diskurs og dennes potentiale for samspil med den politiske. Til dette formål inddrages elementer af Kants æstetik,¹³ først og fremmest den heri indeholdte sondring mellem tre forskellige kategorier af æstetisk diskursiv praksis:

For det første den hedonistiske nydelse eller udlevelse af umiddelbare, sanselige tilbøjeligheder og begær – individuelt eller i fællesskaber, men altid inden for en privat, selvcentreret horisont. Kant karakteriserer denne type diskursiv praksis som orienteret mod "det behagelige" og klassificerer den som bornert, idet dens horisont bestemmes som begrænset til den private interesse og de umiddelbare følelser og begær, den tilfredsstillende.

Relateret til den ovenfor anvendte terminologi: den subjektive dynamik, som kanaliseres i både produktionsoffentlighedens og den konkret behovsreflekterende offentligheds modaliteter tager afsæt i ønsket om tilfredsstillende af umiddelbare, sanselige hverdagsbehov og er dermed i udgangspunktet orienteret mod det behageliges æstetik. Men mens den konkret behovsreflekterende offentlighedsmodalitet i sin erfaringsbearbejdning overskrider dette restringerede udgangspunkt refleksivt og dialogisk, forbliver produktionsoffentlighedens betydningsdannelser nedsunket heri.

Denne type æstetisk diskursiv praksis udgør et væsentligt delelement i den heterogene tendens til æstetisering af det politiske i senmoderniteten. Her er tale om en æstetisk praksisform, der netop blot vil behage og harmonisere: Den skaber bekræftende sanselige og emotionelle oplevelser, men ikke reflekterende erfaringsdannelse, og i politisk kontekst rummer den i kraft af denne egenskab

¹³ Immanuel Kant: op.cit. Se også Kant-tolkningerne hos: Jørn Erslev Andersen, "Sansning og erkendelse. Et tema i 1700-tallets æstetiske teorier", in: Jørn Erslev Andersen (red.): *Sansning og erkendelse. Æstetikhistoriske grundtekster fra Baumgarten til Kant*, Aarhus Universitetsforlag 2012; Paul Guyer: *Kant and the Claims of Taste*, Cambridge University Press 1979; Howard Caygill: *Art of Judgment*, Oxford: Basil Blackwell Publishers 1989; Martin Seel: *Ästhetik des Erscheinens*, Frankfurt am Main: Suhrkamp 2003.

en fare for, at den politiske proces bliver hovedløs og domineret af forførelse og manipulation via æstetisk fascination. Den mobiliserer endvidere særinteresser, idet den bekræfter publikums umiddelbare, private smagspræferencer og kanaliserer dem ind i opbygningen af politiske sym- og antipatier og dermed i udviklingen af forestillingen om tilhørsforhold til partikulære politiske fællesskaber. I nærværende fremstillings perspektiv er der tale om en æstetisk diskursiv praksis, der dequalificerer det politiske fællesskab, for så vidt som den private interesse ikke udfordres til at blive selvrefleksiv og ej heller bringes i refleksionsmæssig udveksling med almenvellet som diskursiv ramme.

For det andet den diskursive praksis, som Kant kalder "smagsdommen". Kant skelner her mellem på den ene side *den private dom* og *den æstetiske smagsdom*. Den private dom har idiosynkratisk karakter og afsiges på baggrund af den private sanselige smagspræference, som den kendetegner individers monologiske kundgørelse af uforgribelige meninger eller livsstilsgruppers kollektive afgrænsning fra andre smagsfællesskabers æstetiske præferencer. Den æstetiske smagsdom implicerer derimod en almengørende, reflekterende formidling mellem anskuelse og begreb.

Kants teori om smagsdommen beskæftiger sig med sidstnævnte. Her er der tale om en æstetisk nydelse, der er karakteriseret ved "interesseløst behag", idet dommen hæver sig op over de private interesser og begær og muliggør en kontemplativ, kvalitativt vurderende lystfølelse ved skønne former i sig selv – også kaldet "det skønnes æstetik". Selvom der i udgangspunktet er tale om en subjektiv følelse af lyst eller ulyst, er denne i kraft af sin interesseløse karakter kendetegnet ved et element af refleksiv distance til sit objekt – skønheden bliver i denne diskursive praksis til en egenskab ved objektet, ikke ved subjektets private nydelse heraf.

Smagsdommen gør endvidere krav på universel gyldighed, idet den fremsættes som offentligt dialogtilbud til almenheden – som forslag til, hvordan alle passende kunne vurdere det givne objekts former. Smagsdommen opererer på

basis af antagelsen af en apriorisk *sensus communis*, som muliggør, at den interesseløse lystfølelse kan meddeles alment uden brug af begreber. Den *sensus communis*, som smagsdommen refererer til, kan i en kultur- og samfundsteoretisk rammesætning forstås som en fællesskabsorienteret æstetisk vurderingsevne, en samfundsmæssiggjort sans for form, struktur, komposition m.m. Den æstetiske erfaringsdannelse, som smagsdommen giver anledning til, opererer således i denne forstand inden for den etablerede formtraditions velkendte rammer, hvor orden og formel harmoni er konstitutive for skønhedsopfattelsen.

Det skønne er desuden i denne forstand hos Kant et symbol på det sædeligt gode, for så vidt som det skønnes æstetik implicerer en vis kultivering og dannelse i kraft af, at den hæver sig over den blot sanselige lyst og hertil knyttede særinteresser, og for så vidt som smagsdommen i referencen til forestillingen om *sensus communis* udfolder sig inden for rammerne af en universel sædelighed.¹⁴ Der er således tale om en principiel affinitet mellem på den ene side den formvurderende æstetiske dømmekraft og dennes *sensus communis* og på den anden side en *etisk* dømmekraft og en hertil hørende *etisk sensus communis*.¹⁵

Smagsdommen rummer med andre ord væsentlige, konstruktive potentialer for dannelsen og kvalificeringen af politiske fællesskaber i kraft af dens diskursive frigørelse fra særinteressernes bornerte horisont, dens dialogiske offentlighedskarakter med udgangspunkt i den alment ræsonnerende offentlighedsmodalitet, dens fundering i forestillingen om en æstetisk *sensus communis* og dens mulige udvekslingsrelation til en *etisk sensus communis*. Dog forekommer den i sig selv at være et utilstrækkeligt grundlag for udviklingen af realitetsdygtige politiske fællesskaber. Dels i kraft af dens indskrænkning til ikke-begrebslig, følelsesbaseret vurdering af former, dels i kraft af dens pointerede interesseløshed og den deraf følgende manglende kapacitet til at begribe såvel

¹⁴ Jf. Paul Guyer: op.cit. s. 312ff.

¹⁵ Se også fremstillingen hos Finn Arler: *Omkring dømmekraften. Essays om etik, videnskab og natur*, ph.d.-afhandling, Institut for Filosofi, Aarhus Universitet 1991.

potentialiet i den konkret behovsreflekterende modalitet for erfaringsdannelse som interessekonflikter som fundamentalt træk ved samfundet som overordnet politisk fællesskab.

Pierre Bourdieu har i denne forstand en pointe i sin kritik af Kants bestemmelse af smagsdommen som interesseløs og *sensus communis* som en almen konsensual ramme.¹⁶ Der er således solid historisk baggrund for at hævde, at denne bestemmelse ofte i praksis har tjent til at universalisere en elites partikulære, ophøjede, distancerende og abstrakt reflekterende smagsorientering som den alment gyldige og eneste legitime – og tilsvarende til at marginalisere mere ”folkelige”, sanselig-livspraktiske smagspræferencer i regi af det behageliges æstetik som illegitime og vulgære. I denne forstand er der ifølge Bourdieu altid et interesse- og magtkampsaspekt til stede i afsigelsen af smagsdomme.

Bourdieus analyse totaliserer imidlertid denne pointe om den altid pågående magtkamp og negligerer dermed den rationelle kerne, som begrebet om smagsdommen og *sensus communis* også rummer: At der – som det blev gjort gældende ovenfor – sideløbende med magtkampens og hegemoniets realitet til stadighed dannes og gendannes en tavs praksiskonsensus omkring eksistensen af fælles samfundsmæssige anliggender og en hermed sammenhængende erfaringsbaseret politisk kultur, der transcenderer særinteressernes horisont. I dette regi er der i de moderne demokratier udviklet universelle refleksionsformer, som principielt gør det muligt – og i demokratisk perspektiv sågar nødvendigt – at ræsonnere i fællesskab som samfundsborgere, der forpligter sig på almenvellet som diskursiv ramme.¹⁷

¹⁶ Pierre Bourdieu: *Distinction. A social critique of the judgement of taste*, London: Routledge & Kegan Paul 1984.

¹⁷ Som det er fremgået af redegørelsen i arbejdspapir nr. 1, er denne konsensusdannelse erfaringsbaseret, og den kan således ruller tilbage som konsekvens af omkalfatringer af det erfaringsgrundlag, der skabte den. Men så længe vi har at gøre med et moderne demokrati og de hertil hørende institutioner og en almen offentlig debat, er den universelle etiske konsensus en dimension af den politiske realitet.

Mens Kants teori om smagsdommen altså med rette kan kritiseres for uden videre at universalisere den alment ræsonnerende offentligheds modalitet og, kan vi tilføje, negligere den konkret behovsreflekterende offentligheds modalitet og udviklingsmuligheder, mangler Bourdieus kritik blik for selve offentlighedsprincippet og de almene perspektiver for den demokratiske politiske proces, som dette rummer.

Denne begrænsning betyder endvidere, at Bourdieus arbejder samt analyser af den politiske proces, der baserer sig herpå,¹⁸ forbliver fikseret til den særinteresseorienterede bourgeoisrolles horisont, mens den universelt reflekterende citoyenrolle falder uden for konceptet: Den gælder pr. definition som skalkeskjul for overklassens magtstrategier. I overensstemmelse hermed italesættes politik ikke i sin dobbelthed af interessekamp og reflekterende regulering af fælles samfundsmæssige anliggender, men derimod som et "forbrugsfelt", hvor den enkelte aktør orienterer sig, handler og positionerer sig i magtkampen med udgangspunkt i sin "politiske smag". Denne smag forstås som forankret i den livslange, klassespecifikke prægning af kropsliggjorte sanselige, emotionelle, moralske og kognitive dispositioner, som Bourdieu begrebsliggør som "habitus". Som omdrejningspunktet for individets praksis bidrager denne habituelte formede smag endvidere til at reproducere de klasseforskelle i det sociale rum, som den udspringer af.

Som det er fremgået ovenfor, er nærværende fremstilling (jf. også Negt/Kluge og Fraser) også opmærksom på, at forskellige sociale kontekster udstyrer individerne med ganske forskellige baggrundsressourcer med hensyn til at begå sig i en alment ræsonnerende offentlig diskurs, men i stedet for som Bourdieu at fastfryse dette udgangspunkt ved hjælp af et deterministisk habitusbegreb er foreslået her at betragte disse baggrundsressourcer som del af en dynamisk, livs-

¹⁸ F.eks. Gitte Sommer Harrits: *Hvad betyder klasse?*, Bd. 1-2, Ph.d.-afhandling fra Institut for Statskundskab, Aarhus: Politica 2005; samt Rune Slothuus: "Politisk smag som klassemærke: en Bourdieu-approach til studiet af politiske holdninger" in *politica*, 36. Årg. Nr. 3, 2004.

lang erfaringsproces, hvor læreprocesser og selvoverskridende politisk dannelse er et muligt perspektiv. Et sådant procesperspektiv peger også ud over Bourdieus smagsbegreb, der forbliver indskrænket til det behageliges æstetik og den idiosynkratiske, private doms horisont. Herved åbnes der for tværgående, offentlig dialog om både smag og politik – og for en mulig indsigt i, at selvom smag i Bourdieus restringerede forstand ofte forekommer at være en faktor i politiske processer,¹⁹ kan politik som sådan ikke med rimelighed reduceres til udøvelse af smag, ligesom politiske fællesskaber ikke kan begribes tilfredsstillende som rene smagsfællesskaber.

For det tredje den æstetiske diskursform, som hos Kant hedder "det sublimes æstetik". Hos Kant er det i forholdet til naturens overmagt, at den sublime følelse opstår, men i nærværende fremstilling fortolkes den ind i en sociokulturel kontekst. Her er der tale om en æstetisk erfaring, som "behager umiddelbart i kraft af sin modstand mod sansernes interesse".²⁰ Det drejer sig med andre ord om en æstetisk nydelse, som har modsætningsfyldt karakter, en "skrækblandet fryd", hvis intensitet er så overvældende, at den momentant ophæver normalitetens oplevelsesformer og kommunikative horisont og fremstår som et "isoleret øjeblik af hensynsløs og kontekstløs opmærksomhed".²¹

Den sublime følelse har således emfatisk undtagelseskarakter. Den er knyttet til den individuelle oplevelse af brudagtigt kontroltab og kan derfor ikke umiddelbart forstås som en ressource for dannelsen af politisk-kulturelle fællesskaber. Men den giver anledning til en radikalt omkalfatrende æstetisk erfaringsproces, der forløber i den samme subjektivt erfaringsorganiserende modalitet,

¹⁹ F.eks. i form af den spontane, monologiske sympati, som borgere kan omfatte politiske udmeldinger fra "deres" partileder med, mens det samme forslag fra politiske modstanderes lejr bliver mødt med en ligeså spontan, heller ikke rationelt begrundet antipati. En pointe er her formentlig, at der er tale om en meningsdannelse, der beror på en bestemt type politisk engagement, nemlig den passive tilskuers. Aktive deltagelsesformer vil i højere grad kræve en dialogisk praksis og udfordre til nuancerende argumentation.

²⁰ Immanuel Kant: op.cit. s. 171 (min oversættelse).

²¹ Martin Seel: "Zur ästhetischen Praxis der Kunst" in Wolfgang Welsch (red.): *Die Aktualität des Ästhetischen*, op.cit., s. 407 (min oversættelse). Se også Martin Seel: *Die Macht des Erscheinens*, Frankfurt am Main: Suhrkamp 2007.

som den konkret behovsreflekterende offentlighed arbejder på basis af. I det efterfølgende diskursive genopretningsarbejde i form af den fornuftsmæssige bearbejdning af sublimitetserfaringen forsøger individet at bemestre den kaotiske erfaring og give den form – og giver i samme proces sig selv ny identitetsmæssig form.²² Således kan de forskydninger af oplevelses- og refleksionsmønstre og den suspension af hverdagserfaringen, som sublimitetserfaringen har forårsaget, anspore til nybrydende dannelsesprocesser, som også kan have implikationer for forståelsen af politiske fællesskaber i form af f.eks. at udvide deltagerens horisont og relativere egeninteressen. Dog er der ingen garanti for en sådan åbnende og erfaringsudvidende udviklingsretning: Eksempelvis synes den sublimitetserfaring, som terrorangrebet på USA den 11. september 2001 udløste i de vestlige landes politiske offentlighed, snarere at have resulteret i skabelsen af et frygtfællesskab, der lukker sig om sig selv og med militære og bureaukratiske midler søger at holde omverdenen stangen.

Endvidere kan der i forbindelse med socialrevolutionære processer være tale om en periodisk tilstedeværelse af sublim følelser i den politiske fællesskabsdannelse. I sådanne tilfælde er der tale om en kollektiv begejstringsrus, der næres af begivenhedernes hastige strøm og den revolutionære forandrings altomfattende og uoverskuelige karakter. Denne æstetiske diskursform er imidlertid både kaotisk og flygtig og derfor ikke mulig at basere bæredygtige politisk-kulturelle fællesskaber på. Efterhånden som processen antager mere anskuelige og institutionaliserede former, vil den sublim følelse da også erfaringsmæssigt vige for magt- og interessekampenes og det principielle, almengørende ræsonnements mere prosaiske diskurser.²³

²² Se også Dieter Prokop: *Ästhetik der Kulturindustrie*, Kulturanalysen Bd. 11, Marburg: Tectum Verlag 2009, s. 263ff.

²³ Hvis man derimod forestillede sig den sublim diskurs gjort permanent, ville den få totalitære konsekvenser i form af kollektiv tvang til enhed og identifikation samt fornægtelse af konflikter og forskelle. Se hertil Charles Taylor: "Wieviel Gemeinschaft braucht die Demokratie?" in *Transit* nr. 5, 1992.

Denne forståelse af den æstetiske dimension af revolutionære processer har visse træk til fælles med Jaques Rancières begreb om den i både politisk og æstetisk forstand omkalfatrende "begivenhed", i hvilken samfundets etablerede, ulige og fundamentalt uretfærdige fordeling af det sanselige, kaldet "politi", afbrydes af "det politiske", dvs. interventionen fra de marginaliseredes stemmer, hvorved disses argumenter og krav bliver hørbare, og alternativer til "politiets" sociale orden bliver synlige.²⁴ I kraft af sin æstetisk/performative dimension accentuerer begivenheden det politisk radikalt egalitære natur og udfordrer dermed ikke blot den etablerede fordeling af ressourcerne, men samfundets hele organisering af det fælles, herunder hvilke perceptioner, artikulationer og visioner, der er gyldige og legitime.

Rancières analyse forekommer imidlertid at være blottet for ethvert konkret, erfaringsbaseret procesperspektiv. Interessekampe og de involverede aktørers hertil knyttede erfaringsprocesser gælder i Rancières univers ikke som genuint politiske, eftersom de per definition refererer til diskurser baseret på ulighed. På den anden side synes "begivenheden" at have nærmest mytisk karakter: En åbenbart privilegeret, uinficeret repræsentant for et højere, autentisk almenevel, dvs. de marginaliserede, bryder på gådefuld vis igennem "politiets" æstetiske og politiske orden og baner vejen for et helt anderledes samfund baseret på lighed. Spørgsmål om dømmekraft, æstetisk erfaring, hertil knyttede læreprocesser hos individuelle aktører og konkrete potentialer for politisk fællesskabsdannelse har ingen plads i denne abstrakte dikotomi.

Æstetisk og politisk dømmekraft

Det turde være ukontroversielt at hævde, at et velfungerende demokratisk politisk fællesskab forudsætter myndige borgere med en veludviklet dømmekraft i relation til politiske sagsforhold. Som vi har set, udruster de ovennævnte

²⁴ Jaques Rancière: *The Politics of Aesthetics*, London: Continuum 2004.

æstetiske diskursformer imidlertid kun i begrænset omfang individerne med en dømmekraft af denne art.

Men den æstetiske diskurs har ikke monopol på konstitutionen af dømmekraft. Hvis vi forstår dømmekraften bredt i forhold til traditionen fra Aristoteles' *phronesis*-begreb²⁵ over Kants *Kritik der Urteilskraft* til Hannah Arendts²⁶ og senest Oskar Negts²⁷ fortolkninger af begrebet, kan vi uddrage den almene bestemmelse, at dømmekraften ikke er begrænset til den æstetiske praksis, men skal forstås som en del af erkendevnen i bred forstand. Den udvikles og skoles endvidere i specifikke former hos det enkelte individ i kraft af dettes livshistoriske praksiserfaring og de hermed forbundne dannelsesprocesser.

Dømmekraften varetager formidlingen mellem det særlige og det almene, mellem sanseobjekt og forstand, men adskiller sig fra forstandens og fornuftens logisk-begrebslige funktionsmåder ved at trække på fantasi, intuition og følelser i sin formidlingsaktivitet. Der er tale om en evne, der ikke kan formaliseres og bringes på almene lovmæssighedsformler, men som i den konkrete praksis spiller en afgørende rolle for skabelsen af overblik og orientering. Det er således dømmekraften, der sætter individet i stand til at vurdere, om et fænomen kan indplaceres under et eksisterende, af forstanden udtænkt begreb eller ej. Desuden udstyrer dømmekraften individet med en intuitiv fornemmelse for det almene aspekt i konkrete situationer og for, hvad der derfor er passende og relevant.²⁸

Kant skelner endvidere mellem to modaliteter i dømmekraftens arbejde: den *bestemmende*, hvor formidlingsbevægelsen tager udgangspunkt i det almene niveau og subsumerer det særlige under et foreliggende almenbegreb; og den *reflekterende*, der tager udgangspunkt i det særlige og giver dettes unikke egenskaber forrang for eksisterende almenbegreber. Den reflekterende dømmekraft

²⁵ Aristoteles: *Aristotle's Ethics*, London: Faber 1973.

²⁶ Hannah Arendt: *Das Urteilen. Texte zu Kants politischer Philosophie*, München: Piper 1985.

²⁷ Oskar Negt: *Der politische Mensch*, Göttingen: Steidl 2010.

²⁸ Hos Kant har forstanden dog primat, hvis der opstår konflikt mellem dømmekraft og forstand.

udfolder sig derfor som en principielt uafsluttelig søgebevægelse mellem et objekt, der ikke kan bestemmes udtømmende, og et almenbegreb, som ikke foreligger.²⁹

Den *æstetiske* dømmekraft, som den kommer til udfoldelse i smagsdommen, opererer i den reflekterende modus og skaber som nævnt orientering på basis af en interesse- og begrebsløs, subjektiv følelse af lyst/ulyst ved former – med almengørende reference til den æstetiske *sensus communis*. Dens søgebevægelse kan via fantasiens arbejde bringes i samspil med såvel forstandens begrebslighed som fornuften og den etiske *sensus communis*, men denne forbindelse etableres ikke automatisk og kan således også udeblive.

Den dømmekraft, der udfolder sig i *politisk* praksis i almindelighed, herunder i den offentlige debat, i demokratiske, senmoderne samfund må forstås som en sammensat størrelse. Den opererer ligeledes i den reflekterende modus i sin afsøgning af en flerhed af mulige medieringer mellem på den ene side en konkret politisk sag, henholdsvis en specifik særinteresse, og på den anden side hensynet til det almene vel og samfundshelhedens udvikling. Her er praksisvilkåret altid komplekst og vanskeligt overskueligt, og med logiske argumenter kan der i reglen højst etableres en *grad* af vished med hensyn til, hvad der er sandt, holdbart og rigtigt at gøre. Etiske og æstetiske spørgsmål om politiske aktørers personlige troværdighed og retoriske overbevisningskraft spiller derfor ofte en central rolle i den politiske proces som garanter for den vished, som ikke kan etableres i tilstrækkelig grad i en sagsorienteret politisk diskurs.³⁰

Det er på denne baggrund en rimelig antagelse, at den dømmekraft, der er operativ i politisk praksis, med kontekstuel skiftende vægtninger trækker på både kognitive, etiske og æstetiske diskurser i sin søgebevægelse mellem det særlige og det almene. Her er med andre ord ikke tale om enten eller, men om

²⁹ Se også fremstillingen hos Rüdiger Bubner: op.cit.

³⁰ Se også fremstillingen hos Oskar Negt: op.cit.

blandede processer og en stående diskursiv balanceproblematik. Eller udtrykt med retorikkens termer: politisk kommunikation rummer i princippet altid elementer af både logos, etos og patos; men dels er balanceforholdet mellem elementerne af central betydning for kommunikationens kvalitet, dels kan der være tale om en flerhed af patosformer, som rummer ganske forskellige perspektiver for den politiske proces.

Hvis idealet imidlertid er et demokratisk politisk fællesskab baseret på myndige borgeres offentlige meningsdannelse, er det tilsvarende rimeligt at antage, at det først og fremmest er en sagligt kvalificeret vurderingsevne i forhold til politiske sagsforholds *indholdsdimension*, herunder såvel sociale interessekonflikter som fælles anliggender, der konstituerer den relevante politiske dømmekraft. I dette perspektiv er smagsdommens begrebs- og interesseløse meddelelse af en subjektiv følelse af lyst/ulyst ved former et utilstrækkeligt grundlag for demokratisk politisk fællesskabsdannelse.

Her kan vi hente inspiration i den anden hovedtype af dømmekraft, som Kant opererer med i *Kritik der Urteilkraft*: den teleologiske dømmekraft. Denne arbejder også i den reflekterende modus, men på basis af den aprioriske antagelse af en principiel formålsrettethed i verden, der afsøges reflektivt ved hjælp af fornuftens helheds- og meningssøgende, spekulative bevægelse. Denne fornuftsbaserede fantasiaktivitet står endvidere i et tæt udvekslingsforhold til den etiske *sensus communis*. I en politisk-sociologisk rammesætning kan vi forstå denne *sensus communis* som identisk med konsensusniveauet i den ovenfor præsenterede model, altså som samfundets erfaringsbaserede, politisk-kulturelle værdifællesskab, der løbende skabes og nydannes i positionskampen mellem særinteresser og disses bestræbelser på at bestemme det almene vel.

Et kvalificeret, demokratisk politisk fællesskab beror således på en dømmekraft, der primært formidler mellem det særlige og det almene i dialog med begreber og fornuftsargumenter, og som er i stand til at reflektere sociale interessekonflikter og bearbejde dem i retning af almenvellets perspektiv. En realitets-

dygtig politisk dømmekraft skal med andre ord kunne arbejde på basis af det modsætningsfyldte forhold, at interessekampe på den ene side er et samfundsmæssigt grundvilkår, men at deres demokratiske udkæmpelse på den anden side løbende skaber almenvellet som en principiel, diskursiv ramme, en politisk *sensus communis*, som vi som samfundsmæssigt politisk fællesskab forpligter os på at reflektere og legitimere os over for.

Den æstetiske dømmekraft kan i kraft af selve sin funktionsmåde bidrage til at styrke sansen for almenhedens perspektiv, den for det demokratiske fællesskab nødvendige evne til at anlægge en reflektiv distance til umiddelbare private lyster og interesser samt evnen til at tænke i alternativer til status quo. Men dens egne produktionsmidler – den ikke-begrebslige, følelsesbaserede vurdering af former og den basale afvisning af at reflektere interessedimensionen i den sociale praksis – gør den utilstrækkelig som det centrale grundlag for politisk fællesskabsdannelse. Her må en fornuftsaseret politisk dømmekraft have forrang.³¹

³¹ De ovenstående bestemmelser ved den politiske dømmekraft relaterer sig til politikformer, som er orienteret mod offentlig debat og demokratisk deltagelse, og de har derfor den dialogiske bestræbelse på at overbevise hinanden og skabe fælles forståelse i centrum. Modpolen hertil er politikformer, som er magtpolitisk, teknokratisk eller moralistisk begrundede: Disse tager udgangspunkt i fastlagte, almene regler og betjener sig af den bestemmende dømmekraft – med marginaliseringen af hensynet til det særlige som konsekvens.